

УДК 323.12/14

DOI: 10.5937/pr77-45890

Оригинални научни рад

*Буро Бодрожих**

Институт за политичке студије, Београд

НАЦИОНАЛИЗАМ – ИНТЕЛЕКТУАЛНА ИСТОРИЈА И ПРОГРАМСКА НАЧЕЛА

Сажетак

Национализам је положен у основе модерног света, без овог учења немогуће је разумети не само политичку историју нашег света, већ и културне токове уопште. Пошто су просветитељство и Француска револуција разорили династички легитимизам, нација је постала извор политичке легитимности. То је био разлог да се обрати истраживачка пажња на идеју нације и учење национализма, на историјске околности у којима се ово учење развило и постало релевантно, на политичке импликације које је произвело, али и на интелектуалну историју национализма – филозофске темеље и теоријске поставке. Овај рад представља прилог за разумевање интелектуалне историје национализма.

Кључне речи: нација, национализам, политика, национална држава, легитимитет, просветитељство, Кант, Мацини

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Национализам је учење које се појавило у Европи почетком деветнаестог века, а касније ће се проширити на цео свет. Овим учењем понуђени су другачији критеријуми од дотадашњих у

* djurobodrozic@gmail.com

питањима ко има право да учествује у власти и када се власт има сматрати легитимном. „Укратко, по овом учењу, човјечанство је по природи подијељено на нације, нације се препознају по извјесним обиљежјима која се могу установити, једини легитимни тип владавине је национална самовладавина” (Keduri 2000, 33). Нација постаје извор политичке легитимности када су просветитељство и Француска револуција разорили династички легитимизам краљева који владају по вишој милости (Anderson 1998, 18).

Краљевска власт легитимише се божанским пореклом, не потиче од народа, а сам народ састоји се од поданика, не чине га грађани. Старе монархијске државе шириле су се и смањивале ратовима, али и системом бракова. Најбољи пример дала је Хабзбуршка монархија и њена династија *Bella gerant alii, tu felix Austria nube*. У таквим околностима ни државна територија није била неприкосновена, нити је сувереност подразумевала обавезу да се брани сваки педаљ земље, као што је то код националне државе. Романови су владали Русима, Татарима, Пољацима, Јерменима и другим етничким заједницама; Хабзбурговци аустријским Немцима, Мађарима, Чесима, Словацима, Италијанима, Србима, Хрватима и др; Хановерска династија имала је власт над Енглезима, Ирцима, Велшанима, Шкотима.

Национализам полази од принципа о подударности политичког и националног јединства. Полазећи од наведеног, примећује Ернест Гелнер, може се објаснити и дефинисати и националистички сентимент, који се испољава као гнев, јер је поменути принцип нарушен, или као задовољство које долази од његовог испуњења; као и националистички покрет, који је последица овог сентимента. Разни су начини услед којих поменути принцип може бити нарушен: могуће је да државне границе не обухвате све припаднике једне нације, који остају као мањина у другој држави, као и да се у државним границама нађу припадници других нација, као мањине. Врло често имамо и једну и другу варијанту: изван државних граница остали су многобројни припадници нације, а у њеним границама стекли су се многи који тој нацији не припадају. Национално начело особито је нарушено уколико се припадници једног истог народа налазе подељени у више држава, где они у свакој од њих представљају већину, али се ниједна од њих не може сматрати националном државом (Гелнер 1997, 11). Народ који има више држава, нема своју националну државу. У много случајева се видело да су

односи између таквих држава најмање братски, иако у њима живи један те исти народ. Национализам захтева подударност етничких и политичких граница, како политичке границе не би пресецале етничке и раздвајале припаднике истог народа.

Деветнаести век је доба национализма у Европи, када је после Наполеонових ратова дошло до промене државних граница и националних груписања. Народи који су делили заједничку културу и историју, говорили истим језиком и имали исте обичаје, истакли су захтев да имају независну државу, некима је то и пошло за руком, а некима није (Морис 2011, 5).

Национализам је положен у основе света у којем живимо, њиме је лоциран извор индивидуалног идентитета унутар народа који је носилац суверенитета, средишњи објект лојалности и основа колективне солидарности (Greenfeld 1992, 3). То је био разлог да се обрати пажња на идеју нације и учење национализма, на историјске околности у којима се ово учење развило и постало релевантно, на политичке импликације које је произвело, али и на интелектуалну историју национализма – филозофске темеље и теоријске поставке.

ИНТЕЛЕКТУАЛНА ИСТОРИЈА

Просветитељска филозофија, доминантна у Европи током XVIII века, држала је да универзумом влада јединствени природни закон, који човек може открити својим умом, према којем би требало уредити друштво. Држава је, по овом учењу, скуп појединаца који живе заједно да би осигурали извесни степен сигурности и благостања, а дужност оних који владају јесте да то, методама које налаже ум, остваре у највећој могућој мери. У складу с наведеним учењем, просвећени владар регулише економске активности својих поданика, стара се о њиховом образовању, води рачуна о њиховом здрављу, гарантује им једнообразну и ефикасну правду и, чак и противно њиховој вољи и жељама, брине о њиховом благостању. То му налаже владарска част, јер слава владара зависи од величине његове државе, бројности поданика и степена њиховог благостања. Тиме се успоставља веза између државне власти и поданика која им државу претвара у отаџбину, а рационални сентимент према отаџбини уклања идеју да је образовани човек, пошто је земља заједничко обитавалиште људске расе, грађанин света. У томе би био сиже невеликог списа *Преписка о љубави према отаџбини*, из

1779. године, чији је аутор Фридрих Велики. Тиме није напуштена идеја „да су људи браћа и да треба да се међусобно воле; али сама ова беневољентност потврђује постојање прешније и специфичније дужности – оне према посебном друштву са који је појединац повезан друштвеним уговором” (Keduri 2000, 34–35). Љубав појединца према отаџбини и лојалност према њој у сразмери је с користима које он има од ње.

Француска револуција није била тек побуна, државни удар, пука смена власти, већ тежња за спровођењем просветитељских идеја у погледу реформе друштва. Револуција је поставила начело да грађани одређене државе, уколико нису задовољни одређеним политичким стањем, имају право да га замене другим. Декларација о правима човека и грађанина прокламовала је: „Суверенитет припада у суштини Нацији; ниједно политичко тијело, ниједан појединац, не може вршити власт уколико она не произилази из ње.” Овде је дата претпоставка без које се не може разумети учење национализма (Keduri 2000, 36)

Теорија сазнања којој је просветитељство било најсклоније заснивала се на становишту да једино наша чула обезбеђују сазнање спољашњег света, а свест се узимала као празан лист хартије на који чула бележе свој траг. База нашег сазнања, према томе, заснована је на доживљајима и њиховом памћењу, што нам омогућује да запажамо и поредимо, предвиђамо и мислимо. Али у том случају, људи су заточеници својих чула, чулима недостаје супстанца, варљива су и променљива, њима се не може продрети у структуру универзума, јер су природни закони недоступни за чула. Највише до чега нас чула могу довести јесу претпоставке, са већом или мањом вероватноћом, никако научне поставке које би издржале критичку анализу. То је важило и за поставку о слободи, једнакости и братству, а односило се на питање како прибавити доказ да су таква права урођена појединцу. На основу постојеће теорије сазнања, то је изгледало немогуће.

Задовољавајући и уверљив излаз из ове неприлике понудио је Имануел Кант. Он је дошао до сазнања да је бескорисно на подручје морала примењивати методе којима се сазнаје природа – закони морала нису закони физике, како су их дотад третирали филозофи. Такав третман водио је крутом догматизму или, као реакција на њега, крајњем скептицизму. Уколико моралност вежемо за појавни свет, који је свет необјашњивих контингенција, случајности и

могућности, како држе неки, или, свет гвоздене нужности, како држе други, никада нећемо бити слободни већ само робови, било контингенција или нужности. „Моралност се, дакле, мора одвојити од сазнања. Моралност је резултат поковања универзалном закону који треба да тражимо у нама самима, а не у свијету појавног. Јер, да би моралност уопште била могућа, она мора бити независна од закона који владају појавама” (Keduri 2000, 44). Управо такву независност, Кант ће у *Критици практичног ума*, назвати слободом у најстрожем, трансценденталном смислу (44–45).

Човек је слободан када се поковава законима моралности које проналази у себи, а не у спољашњем свету. Једино у случају када је покренута тим унутрашњим законима, човекова воља може бити слободна; једино тада може се говорити о добру и злу, моралности и правди. Моралност не пита за консеквенце и не тражи награду, она се руководи једино категоричким императивом. Кант је одбијао да он прописује некакав нови принцип моралности, већ је тврдио да он само нуди „нову формулу”, а она се састојала у начину којим је категорички императив представљен – независно од природе и спољашњих наређења. Категорички императив је заповест која настаје у души, која се слободно препознаје и извршава. Као што природа није извор моралности, Кант то одриче и божјој вољи, јер би и у том случају људско деловање било под спољашњим диктатом, а то би значило да је слобода nestала, а моралност обесмишљена. Према томе, нова формула садржи се у томе да добра воља, која је слободна воља, представља аутономну вољу и, као таква, сама себе озакоњује (Keduri 2000, 45–46). Идеја самоодређења, уз које је везано највише морално и политичко добро, неминовно је утицала на начин политичког размишљања, па је и учење о националном самоодређењу нашло снажно упориште. Ели Кедури доводи Кантову политичку филозофију у везу с национализмом, узимајући га, на саблазан многих, за претечу национализма. „Моја аргументација, каже Кедури, се састоји у томе да је идеја самоодређења, која је у средишту Кантове етичке теорије, постала носећи појам у моралном и политичком дискурсу његових следбеника, посебно Фихтеа. У Фихтеовим рукама, као што настојим да покажем, пуно самоодређење појединца почиње да захтијева национално самоодређење.” Није у питању пука сличност у речима и да наведени појмови немају ничег заједничког, већ „је заиста ријеч о појмовном афинитету, да не кажем о концептуалној филијали, чега су Кантови следбеници

били свјесни. Али, Кант, наравно, није одговоран за његове ученике и настављаче” (146).

Поводом Кедуријевог разматрања о интелектуалним коренима национализма, које он налази у Кантој филозофији, Гелнер одлучно устаје против. Полазећи од тога да је суштина Кантове филозофије садржана у појму „самоодређење”, он каже: „Какву везу, осим чисто вербалне, тај појам има са самоопредељењем нација, које толико занима националисте? Никакве. За Канта је само индивидуална људска природа стварно суверена – пребацивање суверености на њу представљало је његову коперниканску револуцију – и универзална и истоветна у свим људима. Он се дивео оном универзалном у људима, а не специфичном, а сигурно не *културно* специфичном” (Гелнер 1997, 183).

Али судбина дела не зависи само од писца, већ и од читалаца. У Кантовој филозофији наћи ће упориште присталице и национализма и империјализма. Из идеала аутономије, који је код Канта етички императив за појединца, настаје филозофија националног самоопредељења и колективне борбе за остварење аутентичне националне воље – у сопственој држави, када тај идеал, како ћемо видети код Фихтеа, Шлегела и других немачких романтичара, буде примењен на групе (Смит 2010, 123).

ПОЛИТИЧКИ ПРОГРАМ НАЦИОНАЛИЗМА

Пре националне државе у модерној западној политичкој мисли оперише се поделом на оне који владају и на оне којима се влада. За оне којима се владало, власт је била нешто спољашње, присилно и наметнуто. Са становишта оних који владају поданици су били апстрактни бројеви, према којима није било иоле људског саосећања. Држава која је устројена на овим начелима била је атомизована, њени припадници међусобно отуђени и несолидарни, без икаквог осећања за заједницу. Раздвојеност на разини друштва произвела је подвојеност у душама и самих појединаца (Keduri 2000, 24). Национализам је понудио одговор на неприлике савременог човека, укључујући и социјално питање, а тај одговор садржан је у идеји отаџбине. „Без Отаџбине ви немате ни имена, ни знамења, ни гласа, ви нисте крштена браћа других народа. Ви сте бастарди Човечанства. Војници без заставе, израелићани Народа, нити ће вам се веровати, нити ће вас ко помагати: нико неће јамчити за вас.

Немојте замишљати да ћете се моћи пре него освојите себи Отаџбину, ослободити неправедног социјалног положаја: где нема Отаџбине, тамо нема заједничког Уговора, на који би се могли позвати; тамо влада само себичлук интереса, а ко надвладава, онај га чува, јер нема опште заштите за појединце. Нека вас не заведе мисао да ћете моћи, пре него решите народно питање, поправити своје материјално стање” (Мацини 1919, 76).

Тако је говорио Ђузепе Мацини, апостол италијанског јединства, личност у којој су отелотворени идеали национализма и патриотизма XIX века. Свој живот посветио је уједињењу Италије, два пута је осуђиван на смрт, своје најбоље године провео је у прогонству. Националност је била идеја у којој је он видео спас, средство за укупни преображај Европе. Веровао је да тај преображај мора имати демократску основу, а да би се говорило о демократији, по Мацинију, она мора имати и материјални садржај, полазећи од интелигенције и моралности, она мора допринети поништавању привилегија и увођењу једнакости. Држао је да само демократија може понудити „основне идеје од суштинског значаја за будућност”, Европе и свих народа (Mastellone 2005, 91). Национална револуција постала је његова мисија, свој месијанизам видео је у организовању омладине која треба да изврши дело ослобођења. Огромна енергија коју је уложио у остваривање националне идеје, учинила је Мацинија симболом принципа националности (Stipčević 2005, 22).

Сава Н. Косановић, преводилац и писац предговора за Мацинијево дело *Дужности човекове*, овако је, на самом почетку свог текста, представио аутора: „Идеални тип патриоте, револуционарца, демократе, тип човека. Човек правде, истине нада све, узвишени идеалиста, који се је за своје доба утопистичким сновима бавио, ал који се данас почињу остваривати. Заклети противник свих који имају наслеђена права, без дужности, а пријатељ понижених и увређених, увек несретан, несхваћен, зло тумачен, потворан и од пријатеља и од непријатеља, “Титан и Хамлет”” (Косановић 1919, 3).

Мацинијево полазиште је спиритуално; Бог се објављује у народима које изводи на сцену и који су тумачи божанске воље. Нација је дужност, Богом дана, посланство у служби човечанства, које, да би било испуњено, захтева јединство свих припадника, оличено у једној влади за све (Мацини 1919, 79). Да бисмо могли ступити у човечанство, најпре морамо бити нација. „Човечанство је велика војска, која иде да освоји непознате земље од моћног и

лукавог непријатеља. Народи су поједине чете, одељења те војске. Сваки држи место које му је поверено, сваки има посебни потхват да изврши; и заједничка победа зависи од тачности с којом ће бити поједини потхвати изведени. Немојте нарушавати план битке. Не остављајте заставе коју вам Бог даде” (78).

Једини ваљан облик државе, по Мацинију, јесте република, а средство којим се осигурава слобода је опште право гласа. Нација подразумева једнакост у правима. „Тамо нема Отаџбине где једнакост права оскврњују касте, привилегије, неједнакости – где је активност и способност једног дела индивидуалних сила и способности избрисана или пригушена – где нема заједничког принципа, на који пристају сви, кога признају и развијају сви; то није Нација, није Народ него маса, случајна гомила људи, које су околности здружиле, а које ће друге околности раздружити” (Мацини 1919, 81). Само једна привилегија је дозвољена: „привилегија Генија, кад је Гениј удружен с врлином; али то је привилегија, коју је Бог дозволио а не људи – и кад је ви, слушајући своје душевне пориве признајете, ви је признајете слободно, следећи свој разум, вршећи свој избор” (81). Све друге привилегије су узурпација, тиранија против које се треба борити. Његов идеал важи за све народе, у име тога он оснива Младу Италију, Младу Швајцарску и Младу Европу, али је од свих народа дао првенство народу Италије. Француска је својом револуцијом одиграла своју улогу, а сада је дошао тренутак да вечно млада Италија каже своју реч.

И као што увек бива с непоправљивим идеалистима, ни Мацини није избегао разочарење. Разишао се и са најближим пријатељима, остао је у трајном сукобу са свима који су показивали склоност ка социјализму, који за њега није био више од захтева за побољшањем кухиње човечанства. Раскинуо је и с Гарибалдијем, а то је значило да су се „удаљили дух и рука италијанског *Risorgimento*”, попуштала је стваралачка снага, донекле и воља, али идеал није довођен у питање (Saager 1937, 210–215).

Несаломивост духа је оно по чему је упамћен; његова улога никада није заборављена, његов свети занос и потпуна преданост италијанском јединству, као ни његов допринос да идеја тог јединства сазре у италијанском народу. И да се том великом задатку жртвују локалне зајевнице и ситничаве неслоге (Хајзинха 1996, 77–80). „Ма како гоњен, затваран, суђен, никад не одступајући од свог идеала, радећи неуморно с највећим самопрегором, успео је да загреје

широке масе, да пробуди у њима осећај народног јединства, да подигне народ” (Косановић 1919, 4).

Мацини је уздигао идеју отаџбине до божанског начела, по пореклу и по сврси, тражећи потпуну преданост. „Отаџбина није предео; земља је само темељ, Отаџбина је мисао која се рађа на њему; то је помисао на љубав, то је осећај заједнице, која веже уједно све те земље. Докле год само и један ваш брат није заступан својим гласом у развоју националног живота, док год и један тавори неваспитан међу васпитанима – док год и један способан и спреман за рад скапава од беде зато што нема прилике за рад – ви нећете имати отаџбину, какву би требало да имате, Отаџбину свих и за све. Право гласа, васпитање и рад, три су темељна стуба Нације. Немојте имати ни часка одмора, док не буду вашим радом чврсто подигнути” (Мацини 1919, 82).

Нема служења човечанству, без служења нацији, а службе нацији без светиње породице. Породицу нису установили људи, већ је то замисао Божија, светија и од нације и отаџбине. „Отаџбина која је данас света, можда ће једног дана нестати, кад се у свести сваког човека буде одсевао морални закон Човечанства; Породица трајаће као и човек. Она је колевка Човечанства, као и сваки елемент људског живота и она мора следити Прогрес, поправљати од времена на време своје намере, своје тежње; али нико је неће моћи избрисати” (Мацини 1919, 87). Оно што је нација за човечанство, породица је за нацију. Мацини наводи „да је дужност Отаџбине да васпитава људе, тако је дужност Породице да васпитава грађане: Породица и Отаџбина су две крајње тачке исте црте” (87).

Над породицом, која је отаџбина срца, бди анђео. „Анђео Породице је жена. Мати, друга, сестра; жена је нежност живота, узвишеност љубави, која се простира по његовим мукама, одсјај доброг Промисла који бди над Човечанством. У њој се налази благо нежности, утехе, која је кадра да ублажи сваки бол. И она је осим тога за сваког од нас почетак љубави. Први материн пољубац учи дете љубави. Први свети пољубац пријатељице учи човека нади, вери у живот; а љубав и вера рађају жељу за бољитком, моћ, којом смо га кадри мало по мало досећи, дакле будућност чији је живот дете, веза између нас и будућних поколења. Кроз њу нас Породица са божанском мистеријом обнављања подсећа вечности” (Мацини 1919, 86).

„Браћо моја, држите дакле Породицу као светињу. Држите је као услов недељив од живота и одбијте сваки нападај, који би могао доћи од стране људи опојених лажним и бруталним филозофијама или од стране непажљивих који, раздражени због тога, што виде да је она често гнездо егоизма и кастинског духа, мисле као барбарин да је лек злу у њезином уништењу” (Мацини 1919, 86). У име националне идеје затражена је једнакост између полова... „Волите, поштујте жену! Немојте у њој налазити само потпору, него снагу, инспирацију, подвостручавање своје интелектуалне и моралне способности. Избришите из своје душе сваку помисао на надмоћност: немате је” (88).

„А сви смо због оваког греха криви пред женом. Одбијте од себе и задњи траг тога греха, јер нема већег греха од онога, који дели људску породицу у две класе, и заповеда или пристаје да се један део подлаже другом. Пред једним Богом и Оцем нема ни човека ни жене, него само људско биће, у коме се бићу под изгледом жене или човека, налазе сва обележја, по којима се разликује Човечанство од животињског рода: социјалне тенденције, способност за напредак, способност за васпитање. Где се год распознају ова обележја, тамо постоји људска природа, дакле једнакост права и дужности, као два огранка, који сваки за се иде из заједничког дебла, човек и жена излазе из заједничког темеља Човечанства. Нема разлике међу њима, него као што се често догађа између два човека, разлика тежња, социјалних позива” (Мацини 1919, 89, 90). Различите функције не стварају различита права и обавезе, јер су једнако свете и једнако потребне, и зато нема места разлици у грађанском и политичком животу.

Још у XIX веку, називајући тај век безверним, Мацини је писао како мало родитеља даје правилно васпитање својој деци, јер их не упознају с њиховим дужностима и моралним законом који их намеће. Нарочито је то својствено вишим класама, где се деци не даје васпитање да је живот дужност и мисија, већ да је то настојање да се дође до што већег благостања и оним што са тим иде – уживања. „Волите своју децу коју вам промисао шаље; али волите их са правом, дубоком, искреном љубави; а не с ослабљеном, неразумном, слепом љубави, која је себичлук за вас, а несрећа за њих” (Мацини 1919, 91).

Васпитавати се може речју, али још више примером. Не можете очекивати да деца покажу врлине које нису практиковали њихови

родитељи, нити да се уздрже од порока у које су им родитељи огрезли. „Ви сте живи модел – довикује Мацини – по коме ће се формирати њихова неосквнута природа. Ни реч није занемарива, васпитава се и речју. Треба говорити о отаџбини и њеним великим синовима, указивати на примере оних који су своју судбину подредили судбини народној. И народној слободи, која се брани животом. Без националног васпитања, фактично и не постоји Народ” (Мацини 1919, 93). У тренуцима искушења увек ћемо се запитати: шта су наши преци рекли и шта су чинили у сличним приликама и неприликама? Светли примери предака основ су националног васпитања. „Васпитање је хлеб за душу. Као што физички живот не може напредовати и развити се без хране, тако и живот морални, интелектуални, да се развије и покаже, треба вањских уплива, треба да бар један део туђих мисли, осећаја, тежња, асимилује” (97).

Треба разликовати васпитање од образовања. „образовање даје средства с којима се може остварити оно чему учи васпитање: али не може заменити васпитање. Васпитање је управљено на моралне способности; образовање на интелектуалне. Прва развија у човеку његове дужности. Са другом човек постаје способан да их оствари. Васпитање без образованости, највећим делом не би деловало; а образовање без васпитања изгледа као полуга која се нема на шта ослонити” (Мацини 1919, 117). Образовање, само по себи, ништа не значи, може, попут богатства, бити на добро и на зло. Без потребног степена моралног васпитања, образовање ће више погодovati злу него добру, јер ће бити искоришћено за себичне циљеве, неморал и поквареност. И у овој ствари идеја нације је незаобилазна, јер се преко ње усваја скуп принципа и веровања према којима се удешава друштвени живот. „Потребно је да вам деца, већ из своје најраније младости, осећају да су везана духом једнакости и љубави према заједничком циљу са милионима браће, коју им је Бог дао. Само Нација може дати Васпитање, које ће овако поучити вашу децу” (120).

Идеја слободе неодвојива је од идеје нације, неке нације морају ту слободу освојити, а неке задржати. Ако слободе нема у садашњости, треба је тражити у прошлости, где се у интерпретацији прошлости као критеријум узима слобода. Посебна пажња посвећује се националном карактеру, којег треба открити. Оно што по Мацинијевом гледишту разликује нацију од случајног мноштва, које ће се при првој тешкоћи расути, јесте заједничка мисао о јединству у функцији остваривања заједничког циља – слободе. Један од основних принципа Мацинијеве

доктрине јесте да је слобода једне нације условљена слободом друге, да потчињеност једне нације поништава слободу неке друге. (Stipčević 2005, 27).

Тамо где нема слободног избора између добра и зла нема одговорности, не може бити ни етичких мерила о добру и злу. „Без Слободе нема Морала, јер није слободан избор између добра и зла. Између служења опћем напретку, и себичлука не постоји одговорност. Без слободе нема правог друштва, јер између слободних и робова нема удруживања, него је само власт једних над другима. Слобода је света као и индивидуум чији живот она представља. Где нема слободе, тамо живот није друго него органска функција. Дозвољавајући да му се оскврњује Слобода, човек издаје своју природу и буни се против божијих заповести.”

Тамо нема слободе где каква каста, породица или какав појединац у име каквог тобожњег божанског права, у име привилегија по рођењу или у име богатства, узимље себи у руке власт над другим. Слобода мора бити за све и пред свима” (Мацини 1919, 109). Слобода је човеково право, али и његова дужност. „Ви имате дакле Право на Слободу и Дужност да је отмете на какав било начин, од какве било Власти; која вам је не да” (109).

Свестан да је и морални и интелектуални живот условљен економским условима живота, Мацини довикује радницима: „Били сте робови, били сте слуге, данас сте надничари. Ослободили сте се ропства, а зашто се не би могли ослободити од јарма наднице, па да постанете слободни произвођачи, господари целе вредности ваше производње?” (Мацини 1919, 139) Али не на начин како је то проповедао социјализам, за чије присталице Мацини налази да „су заведени били, превеликом љубави према систему и индивидуалним таштинама”, па су „предложиле неке искључиве претеране доктрине, често пута непријатељски расположене према богатству”, изазивајући страх код малограђана, подстичући грађанске сукобе (140). Мацини се схватањем својине радикално одваја од учења социјализма. Као што су слободом, вером и науком поправља морални и интелектуални свет, својина је средство да се материјалним радом преудеси и поправи физичка страна живота. Својина је нешто што своје порекло има у људској природи, што је чини вечитом. Начини којима влада над својином, попут свих других појава људског живота, подложни су променама. И он налази да је власништво лоше установљено, понајвише зато што свој корен има у отимачини и насиљу. Расподела

плодова рада између власника и радника не заснива се на једнакости, која би била у размери са уложеним радом. „Али ако би ви место да поправите погрешке, и полагаано преуредите уредбе својине, хтели уништити је, ви би с тим угушили извор богатства, утакмице, делатности, и били би налик на оног дивљака, који је да убере плод дрво посекао.”

Не треба уништити својину због тога, што је данас само њих мало има; треба отворити пут, како би пуно њих могло доћи до ње. Треба је, зато да постане законита, свести на њезин принцип, тј. да је само рад може произвести” (Мацини 1919, 144).

Злоупотребе учињене у име вере, нације и отаџбине нису разлог да буду укинуте свака вера, свака власт и свака отаџбина. Исто је и са захтевом који истичу социјалистичка учења, нарочито комунизам, да треба укинути својину. Укинути својину и препустити држави да свакоме одређује награду, било једнако за све или према потребама, начин је да се окамени друштво. Можда би се тим начином физички живот могао задовољити, али морални и интелектуални живот били би избрисани. „То би, кад би било могуће, био живот говеда, а не људи” (Мацини 1919, 146).

Религиозно васпитање темељ је сваког васпитања, укључујући и национално, без вере у Бога нема спремности на жртву, а без тога су и најузвишеније пароле празна реч. „Видео сам људе, који су порицали Бога, веру, врлину, дужност, пожртвованост, и говорили у име права на срећу и уживање, како су се храбро борили са ријечи: Народ и Слобода на устима, мешајући се међу нас, људе нове вере, који смо, не мислећи, примили их у наше редове. Кад им се каквом лудом променом отворио пут уживању, издадоше нас, да нам сутра постану најжешћи непријатељи. Неколико година опасности и прогона било је доста да их умори. Како би они, не осећајући Закона, дужности, без вере у мисију, које дала Човеку нека врховна власт, истрајали до задњег даха живота. И видео сам са дубоким болом у души, синове Народа, које су васпитали они људи, они филозофи, за материјализам, како издају своју мисију, издају будућност, издају своју Отаџбину и себе саме, због луде неморалне наде, да ће можда наћи материјално добростање у каприсима и интересима тираније” (Мацини 161, 162).

Безверје је удаљило људе од заједничког идеала, бацило их у наручје материјализму и интересу. „Оно што данас одузимље живот Човечанству, то је, што нема неке заједничке вере, мисли, које примају

сви, која веже Земљу и Небо, Свет и Бога. Немајући такве вере, човек се бацио пред мртву материју и посветио се култу идола Интереса. Први свештеници тога грознога култа били су краљеви, кнезови и жалосне данашње владе. Они измислише страшну формулу: свака за себе; знали су да ће с њом створити себичњаке, а од егоисте до роба само је један корак” (Мацини 1919, 165). Мацини је одбацивао материјалистичко поимање историје која види само економску димензију, сматрајући да се проблем не може свести само на домен материјалних интереса.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Треба се подсетити Мацинијевог учења да бисмо боље разумели и нашу националну историју, националне покрете који су тражили национално ослобођење и уједињење, јер су у доброј мери били инспирисани Мацинијевим идејама. Мацинијеве идеје усвојене су од стране омладинских организација код Срба, као што је Уједињена омладина српска, њима су се заносили припадници Младе Босне; а заједничко им је да национално и социјално ослобођење јесу у нераскидивој вези. Тако је кренуо и живот политичких партија у Србији, где је разлика била у томе чему дати предност – националном или социјалном ослобођењу (Stipčević 2005, 27–29).

Мацинијево учење налагало је једно нарочито васпитање, једну веру коју су својим животом посведочи многи припадници младог српског нараштаја у XIX веку. А основна мисао би била да се идеја Отаџбине има утеловити у себи, подредити јој се до крајњих граница – увек говорити „ми”, никада „ја”. „Отаџбина је једна, она је нераздељива. Као што чланови једне породице немају радости за заједничком трпезом, ако је ма и један члан далеко, отргнут од братске љубави, тако ни ви немојте имати весела ни мира док је и један делић земље, на којем се говори ваш језик, отргнут од Народа” (Мацини 1919, 79).

Из Мацинијевог учења јасно се види да национализам није само један политички програм, већ целовит поглед на свет – светоназор. И то светоназор којим се одлучно побијају моралне осуде национализма јер, наводно, шири мржњу, захтева хегемонију, проповеда дискриминацију. Мацинијев национализам издиже идеју отаџбине, захтева слободу и једнакост у оквиру народа и између народа, одбија било какву дискриминацију по основу народности,

расе, класе, пола. Одсуство дискриминације, једнакост, слобода и правда за све, јесу оно што државу чини отаџбином.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Гелнер, Ернест. 1997. *Нације и Национализам*. Нови Сад: Матица српска.
- Мацини, Ђузепе. 1919. *Дужности човекове*. Београд: Сарајево.
- Морис, Нил. 2011. *Национализам и романтизам*. Београд: Књига комерц.
- Смит, Антони. 2010. *Национални идентитет*. Београд: Библиотека XX век.
- Хајзинха, Јохан. 1996. *Патриотизам и национализам у европској историји до краја деветнаестог века*. Нови Сад: Прометеј; Београд: Терсит.
- Anderson, Benedikt. 1998. *Nacija: zamišljena zajednica*. Beograd: Plato.
- Greenfeld, Liah. 1992. *Nationalism: Five Roads to Modernity*. London: Harvard University Press.
- Keduri, Eli. 2000. *Nacionalizam*. Podgorica: CID.
- Saager, Adolf. 1937. *Mazzini: tragedija idealiste*. Zagreb: Binoza-Svjetski pisci.
- Salvo, Mastelone. 2005. „Macini i rađanje demokratije u Evropi (1835–1850).” U *Macini 2005: zbornik radova sa okruglog stola povodom dvestagodišnjice od rođenja Đuzepea Macinija*, ur. Snežana Milinković. Novi Sad: Platoneum.
- Stipčević, Nikša. 2005. „Macini i srpski liberali.” U *Macini 2005: zbornik radova sa okruglog stola povodom dvestagodišnjice od rođenja Đuzepea Macinija*, ur. Snežana Milinković. Novi Sad: Platoneum.

Duro Bodrožić*

Institute for Political Studies, Belgrade

NATIONALISM – INTELLECTUAL HISTORY AND PROGRAMMING PRINCIPLES

Resume

Nationalism is based on the principle of the compatibility of political and national unity. The national principle is particularly violated if members of the same nation are divided into several states where they represent the majority in each of them, but none of them can be considered a national state. A nation that has several states does not have its own nation-state. In many cases, it was seen that the relations between such countries are at least fraternal even though one and the same people live in them. Nationalism requires the matching of ethnic and state borders so that state borders do not cross ethnic borders and separate members of the same nation. Nationalism is laid in the foundations of the modern world, without this teaching it is impossible to understand the history of our world, not only political but also cultural trends in general. Since the Enlightenment and the French Revolution destroyed dynastic legitimacy, the nation became a source of political legitimacy. This was the reason for many to direct research attention to the idea of the nation and the teaching of nationalism to the historical circumstances in which this teaching developed and became relevant to the political implications it produced, but also to the intellectual history of nationalism – philosophical foundations and programmatic settings. This work is a contribution to the understanding of the intellectual history of nationalism. Special attention is drawn to Kant's philosophy, in which nationalism found its foothold. From the ideal of autonomy, which in Kant is an ethical imperative for the individual, the philosophy of national self-determination and the collective struggle for the realization of an authentic national will in

* djurobodrozic@gmail.com

one's own country emerges when it is applied to groups by Fichte, Schlegel and other Romantics. Giuseppe Mazzini, the apostle of Italian unity, is a person who embodies the ideals of nationalism and patriotism of the nineteenth century. He dedicated his life to the unification of Italy, was sentenced to death twice, and spent his best years in exile. Nationality was an idea in which he saw salvation as a means for the overall transformation of Europe. The national revolution became his mission, he saw all the messianism in the organization of the youth who should carry out the work of liberation. The enormous energy he invested in the realization of the national idea made Mazzini a symbol of the principle of nationality. From Mazzini's teaching, it is clear that nationalism is not only a political program but a complete view of the world – a worldview.

Keywords: nationalism, nation state, politics, legitimacy, Enlightenment, Kant, Mazzini

* Овај рад је примљен 1. август 2023. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 8. августа 2023. године.